

Editor: Vasile Burlui
Redactor: Ștefan Balan
Tehnoredactare: Alexandra Uzier
Copertă: Oana Iacob

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
IORDACHE, EMIL
Tânărul Gogol / Emil Iordache. - Iași : Cartea
Românească Educațional, 2021
ISBN 978-606-057-138-4

821.135.1

Grupul Editorial Cartea Românească Educațional
Copyright © Editura Cartea Românească Educațional, Iași, 2021
Adresa: Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 2, Iași – 700124.
www.ecredu.ro

Emil Iordache

TÂNĂRUL GOGOL



ECREDU

Cuprins

Tânărul Gogol și „teritoriul păcii”	5
Pușkinogogol	27
Gogol, Roma, catolicismul	32
Taras Bulba, familistul	43
Iliada gogoliană	49
Pledoarie pentru Pliușkin	58
Copeica și Kopeikin	67
Petersburg <i>versus</i> provincia	80
Câteva elemente de rinologie	88
Scara care nu urcă la cer	94
Merejkovski, exeget al lui Gogol	104

Tânărul Gogol și „teritoriul păcii”

Încă din perioada studiilor la gimnaziul de la Nejin, Petersburgul era pentru Gogol mirajul visărilor sale adolescente. „Adeseori [...] mă mut cu gândul la Petersburg: stau cu tine în cameră; rătăcesc cu tine pe bulevarde, admir Neva, marea”¹ – îi scrie el, la 19 martie 1927, unui prieten și fost coleg de gimnaziu. Din același an datează altă scrisoare, din care putem deduce gradul de nebulozitate al aspirațiilor lui Gogol: „Am cercetat cu mintea toate pozițiile sociale, toate funcțiile din statul nostru și m-am oprit asupra uneia: asupra justiției. Mi-am dat seama că aici este cel mai mult de lucru, că numai aici aș putea face fapte bune, că numai aici aș putea fi cu adevărat folositor oamenilor” [VII, 48]. Aspirațiile spre sfera „juridică”, bineînțeles, nu erau susținute de nimic (Gimnaziul de științe superioare din Nejin, pe care Gogol îl frecventa în acea vreme, se situa, ca nivel de pregătire a elevilor, pe un loc intermediar între

¹ N.V. Gogol, *Sobranie socinenii*. V semi tomah, t. VII, Moskva, 1978, s. 38. În continuare trimiterile la această ediție se vor face în text, între paranteze pătrate, indicându-se, cu cifre romane, volumul și, cu cifre arabe, pagina.

gimnaziile guberniale ale timpului și universități), decât, poate, doar de atașamentul încercat de el față de profesorul de științe juridice, om tânăr și cu vederi progresiste, iubit de toți elevii săi. Însă, după cum se știe, pentru Gogol, lipsa unor diplome sau chiar a pregătirii necesare pentru ocuparea unui post nu a constituit niciodată o piedică de care să țină seama: îndărătnicia și abilitatea cu care, mai târziu, urmărește obținerea unei catedre universitare sunt argumente grăitoare în acest sens. Deci, fără să se gândească a ajunge scriitor celebru în capitală, Gogol tinde cu toată ființa sa într-acolo, unde va și ajunge cu zestrea certificatului de absolvire în buzunar, zestre care îl plasa în clasa a XIV-a, ultima, a *Tablelului rangurilor*, legiferat încă de țarul Petru I. Registrator de colegiu, iată treapta de la care urma Gogol să cucerească Petersburgul, tentativă lipsită de șanse pentru un tânăr fără avere prea mare și fără protecție. Faptul că plecase la drum cu gânduri mari îl deslușim în mărturia unei cunoștințe, căreia la despărțire viitorul scriitor îi spune: „Rămâneți cu bine. De-acum, cu siguranță, ori n-o să mai auziți nimic de mine, ori veți auzi niște lucruri bune”, cuvinte la care S.V. Skalop rămâne foarte contrariată, întrucât, adaugă, ea, „în acea vreme chiar nu vedeam la el nimic deosebit”¹. Trece peste șocul întâlnirii sale cu capitala, care nu l-a primit cu brațele deschise și care, de altfel, i s-a părut departe de închipuirile sale. Și totuși, cu nesăbuiința tinerilor încrezători până la orbire în sine, riscă și dă tiparului (după ce, din banii trimiși de mama sa și având o cu totul altă destinație, deturneză cele 300

¹ Apud Igor Zolotuski, *Gogol*, Moskva, 1984, s. 112.

de ruble trebuitoare) poemul *Hans Küchelgarten*, scris încă din perioada gimnaziului. Nici acest pas, presupunând, în plus, mare cheltuială, nu pare cu nimic justificat. Experiența sa literară de până atunci se mărginea doar la colaborarea la revistele manuscrise *Zvezda [Steaua]* și *Meteor literaturî [Meteoritul literaturii]*, unde compozițiile sale nu erau considerate cine știe ce valoroase de către colegii de școală. În presa „serioasă” făcuse numai o probă cu poezia *Italia*, publicată anonim în revista *Sîn Otecestva [Fiul patriei]* 1829, t. II, nr. 12, după toate probabilitățile un fragment din *Hans Küchelgarten*, prelucrat în vederea unei apariții de sine stătătoare. Cum era și de așteptat, poemul este întâmpinat cu recenzii defavorabile și ironice în două publicații cunoscute în epocă: *Moskovski telegraf [Telegraful Moscovei]*, 1829, nr. 12, și *Severnaia pcela [Albina Nordului]*, 1929, nr. 18. Astfel i se clatină lui Gogol iluzia unui succes literar rapid, iar reacția sa este într-un totu adolescentină: retrage din librării exemplarele nevândute și le arde, după care fuge de la „locul faptei”, făcând o călătorie în străinătate. Totuși, înainte de a afla ecourile produse de poem și în aceeași scrisoare în care cerea bani pentru tipărire (aprobată de cenzură la 7 mai 1829), el se și gândea la altă carte, după cum rezultă din rugămințile adresate mamei sale de a i se trimite materiale folclorice, istorice și etnografice privitoare la Ucraina, convins fiind – după cum rezultă dintr-o altă scrisoare – că „în capitală nu poate pieri de foame cel căruia Domnul i-a hărăzit cât de cât talent” [VII, 62]. Insistența documentară din această perioadă demonstrează că Gogol reușise, în sfârșit, să se dumirească în ce privește orizontul de

așteptare al publicului și al criticii, mizând încă de pe acum pe faptul că „toți sunt interesați de Malorusia” [VII, 59]. Probabil că în lunile următoare publicării lui *Hans Küchelgarten* s-a simțit înclinat să pună eșecul pe seama lipsei bazei informaționale, întrucât „tablourile” acestuia se localizau în Germania, Grecia și alte meleaguri pe care nu le văzuse niciodată. Mergea, acum, deci, cu scrupulozitatea până la a-și forma o imagine „exactă” despre locurile sale natale! Este clar că, străduindu-se să-și creeze o largă rețea de „informatori” pe tot cuprinsul Ucrainei, scriitorul proiectase o carte despre Malorusia, cum îi plăcea lui să numească această parte a imperiului. Asupra a ce anu-me voia să însemne această carte putea depune mărturie nuvela *Bisavriuk sau Seara din ajunul lui Sânt-Ivan Kupala, povestire malorusă (din datinile populare) istorisită de dascălul bisericii Pocroavele*, apărută la începutul lui 1830, în caietul pe februarie și martie al revistei *Otecestvennîe zapiski* [Însemnări din patrie]. Chiar fără a ne ocupa pe larg de această scriere, o mică privire filologică asupra numelui personajului ne poate dezvălui ce anume plănuia Gogol. Așa cum și mai târziu a procedat adeseori, scriitorul utiliza nume (cel mai frecvent creații proprii) explicabile prin ucraineană. Numele Bisavriuk are în rădăcină cuvântul *bis*, care, în această limbă, înseamnă *drac, diavol, demon*. Deci, Gogol se pregătea să scoată la lumină o carte „în care apar felurite duhuri și feluriți necurați” (aceasta este latura folclorului de care se și interesează în scrisoarea din 22 martie 1829, adresată mamei sale).

*

După această largă „documentare”, în cursul căreia i-au folosit și însemnările din propriul caiet intitulat *Cartea de toate pentru toți sau Enciclopedia la purtător*, și cele două comedii ucrainene ale tatălui său, pe care le ceruse din timp, în septembrie 1831, în colecția *Adăugiri literare la „Invalidul rus”*, apare prima parte a *Serilor în cătunul de lângă Dikanka, istorisiri date la tipar de prisăcarul Panko Roșcatu*. Greu, dacă nu imposibil pentru cititorii contemporani să-și fi dat seama că autorul acestora era unul și același cu al lui *Hans Küchelgarten*, deși ambele pseudonime trimiteau la nuanțe de roșu (poemul fusese semnat V. Alov, adică de la rusecul *alți*, care înseamnă roșu-aprins, stacojiu). De data aceasta, Gogol nu a vrut să mai dea greș, a scris o carte pe gustul publicului, caracterizată astfel de unul dintre harnicii comentatori ai operei sale: „Cu mult înaintea acestor *Seri*, precum nouă tuturor în copilărie, cititorului îi plăcea să se întâmple ceva neobișnuit, să se amestece în viața sa duhurile luminii și întunericului – toate astea anume pentru că pe atunci rusul era încă un copil”¹. În plus, același critic ne sugerează că materia fantastică a *Serilor* se potrivea cu firea scriitorului: „Dar acest miraculos, sugerat de legende populare, îl interesa pe Gogol nu numai ca o pârghie de acțiune, ci coincidea cu o foarte importantă

¹ N. Kotlearevski, *Real'nîi i romanticeskii elementî v „Vecerah na hutore blin Dukabki”*, în Nikolai Vasilievici Gogol'. *Egj jizn' i socineniia*. *Sbornik istoriko-literaturnîh statei*. Sostavil V. Pokrovski, Moskva, 1915, s. 99.

latură a concepției lui despre lume. Germeii superstițiilor și credințelor naive existau în sufletul lui Gogol încă din copilărie, accentuându-se cu timpul¹. Scriindu-i mamei sale despre interesul manifestat în capitală față de tot ce era în legătură cu Ucraina, Gogol se afla sub impresia poemului *Poltava* al lui Pușkin, apărut în 1829. Dacă ne amintim că satul lui Kociubei (din poemul pușkinian) se numea Dikanka, devin de înțeles cuvintele din *Precuvântarea* prisăcarului: „Dinadins am pus în frunte, pe fila-ntâi, numele satului: ca să puteți nimeri fără zăbavă în cătun la noi. Că Dikanka, gândesc, o știți 'mneavoastră bine din auzite'².

De fapt, în literatura rusă tematica ucraineană fusese abordată mai devreme de R.F. Rîleev în poemele *Voinarovski* și *Nalivoiko*, de romanele *Seminaristul* și *Cei doi Ivani* ale lui V.T. Narejnîi, de povestirile și nuvelele scriitorului romantic O.M. Somov, de *Cântecele maloruse* ale lui M.A. Maksimovici, culegere de folclor tipărită în 1827, cu mare ecou în epocă. Nu trebuie să trecem pe lângă un alt nume, A. Pogorelski, autorul culegerii de povestiri cu titlul *Dublul sau Serile mele în Malorusia*, apărută în 1828 și mai puțin importantă pentru istoria literară (din pricina evidentei imitații a lui Hoffmann), dar care putea să-l îndemne pe Gogol să scrie o operă de felul *Serilor*, în care fantasticul de tip folcloric să se împletească cu cel de sorginte romantică europeană, foarte răspândit și gustat în Rusia primelor decenii ale veacului trecut, când apar și numeroase tălmăcirii din Tieck,

¹ *Ibidem*.

² N.V. Gogol, *Opere*, vol. I, Edit. Univers, București, 1998, p. 35.

Hoffmann, Chamisso etc. A rezultat astfel o carte aparent voioasă, la care au zâmbit primii ei cititori, tipografi, episod povestit de autor într-o scrisoare către Pușkin (21 august 1831): „Numai ce mi-am băgat capul pe ușă și, văzându-mă, zețarii au început să pufnească în răs și să râdă pe înfundate, întorcându-se cu fața la perete, lucru care m-a uimit oarecum. L-am întrebat pe șeful atelierului și acesta, după ce a încercat să mă ducă cu vorba, mi-a spus: *chestiile pe care ați binevoit să le trimiteți din Pavlovsk la tipar sunt nespuse de șugubețe și tare i-au mai înveselit pe zețari*. Din asta am dedus că sunt un scriitor întru totul pe gustul publicului de rând” [VII, 65]. Episodul cu veselia zețarilor i-a plăcut lui Pușkin (de altfel, l-a și utilizat în așa-numita *Scrisoare către editorul Adăugărilor literare la „Invalidul rus”*, inclusă de L. Iakubovici în recenzia sa la prima parte a *Serilor*), care îi răspunde lui Gogol cu felicitări, dar adoptând un ton preventiv: „Vă felicit cu ocazia triumfului, cu prilejul pufnetelor de răs ale zețarilor și cu cel al explicațiilor șefului de atelier. Aștept cu nerăbdare și altceva: părerile și aprecierea consilierului caustic¹. Consilierul caustic nu era altul decât N. Polevoi, editorul revistei *Moskovski telegraf*, cel care recenzase atât de usturător *Hans Küchelgarten*.

Unii dintre contemporani au fost înclinați să creadă că și în cazul *Serilor* Gogol s-a ascuns sub un pseudonim pentru a preîntâmpina atacurile criticii, însă procedeul era uzual în epocă și autorul, autoexcluzându-se, nu făcea altceva decât să depersonalizeze narațiunea în sensul cerut cumva de termenul *povest'* (tradus în titlul

¹ *Apud* M.B. Hrapcenko, *Nikolai Gogol'*, Moskva, 1984, s. 22.

românesc prin *istorisire*), asupra căreia Gogol face chiar eforturi de teoretizare: „*Povest'* își alege ca obiect o întâmplare care dintr-un motiv sau altul este semnificativă în plan psihologic, uneori fără a apărea cătuși de puțin dorința de a spune o pildă moralizatoare, ci numai de a atrage atenția celui care gândește sau observă [...]. Ea poate fi pur poetică și primește denumirea de poem” [VI, 397]. De altfel, adevărata identitate a autorului nu era chiar un secret desăvârșit, după cum putem înțelege dintr-o scrisoare a lui V.F. Odoevski din 23 septembrie 1831 (deci, la puțin timp după apariția primei cărți a *Serilor*), care scrie negru pe alb: „Zilele acestea au ieșit de sub tipar *Serile în cătun* – povestiri populare maloruse. Se spune că sunt scrise de un tânăr pe nume Gogol, în care eu întrezăresc un mare talent”¹. Deci, numele scriitorului, cel puțin în lumea literară, era cunoscut, însă procedul dăduse roade: scrierea era receptată ca având legături adânci cu creația populară.

Ar fi fost de așteptat ca această convenție să nu mai fie amendată de recenziții nebinevoitori, ceea ce, însă, nu s-a întâmplat. N. Polevoi, într-un articol (anonim!), publicat în *Moskovski telegraf* (1831, nr. 17), se întreabă vehement: „Ce-i la noi cu pasiunea asta de a o face pe Walter Scott? Ce-i cu mistificările astea? Oare, domnilor povestitori, vreți să fiți *iluştri necunoscuți*? Scrieți ce vreți, dar scrieți ce-i al vostru, nu mai împrumutați maniere străine, care, credeți-mă, nu vi se potrivească. Walter Scott ştia să se mențină incognito, pe când

¹ Apud N.I. Stepanov, *Rannii Gogol'-romantik*, în N.V. Gogol, *Sobranie socinenii*, t. I, Moskva, 1975, s. 230.

dv., domnule Prisăcar, vă poticniți la primul pas. Oare chiar vreți să credeți că o faceți pe malorusul scriind: «Ce dogoritoare sunt orele amiezii, când totul *strălucește* în soare de-ți ia ochii și *firea tace toropită de vipie*, iar nemărginitul cerului ocean albastru parcă s-ar fi aplecat asupra câmpiei *biruit de iubirea lui pătimașă*, pentru ca apoi, pierdut de-atâta fericire, să ațipească îmbrățișat cu frumoasa-i ibovnică pe care o strânge focos la pieptul lui ceresc!»? [...] N-aveți decât, dar noi, cu mintea noastră rusească, nu înțelegem acest zbor înalt, însă pricepem că toate acestea nu sunt scrise nici de un prisăcar, nici de un malorus! [...] De-ajuns: vedem că dv., domnule Prisăcar, sunteți rusnac, pe deasupra și orășean”¹. Și acestei recenzii, tot anonim, îi replică N.I. Nadejdin în *Teleskop* (1831, nr. 20): „Cancelariei revistei *Moskovski telegraf* i s-a năzărit a vedea în Prisăcarul Panko Roșcatu un dușman înverșunat: a recunoscut în el un *rusnac* și chiar un *orășean*, semne importante și fatale! [...] Dar nefericita s-a înșelat: s-a amestecat degeaba [...] Vai! Și flerul jurnalistic se tocește, în cele din urmă, la bătrânețe! [...] *Serile în cătunul de lângă Dikanka* sunt alcătuite din fragmente sublime ale vieții poporului ucrainean. [...] Și nimeni până astăzi n-a reușit să le redea atât de veridic, de fermecător ca bunul prisăcar Panko Roșcatu”².

Încă de pe acum, deci, se profilează o caracteristică interesantă a receptării critice a operei lui Gogol: plafonul superlativ și cel minimalizator, fără așa numita „medie de aur”. Iar elementele de veridicitate au slujit

¹ Russkaia literatura XIX veka. Hrestomatia kriticeskih materialov, Moskva, 1975, s. 230.

² *Ibidem*, pp. 231-232.